

datum in procedure:

datum aanwijzing:

errata:

TOELICHTING

bij het besluit tot aanwijzing van
het beschermd stadsgezicht **Patrimoniumbuurt-Vogelwijk**
gemeente Arnhem (Gelderland)
ex artikel 35 Monumentenwet 1988

Foto: Leenmerikstraat 11-13

ARNHEM, PATRIMONIUMBUURT-VOGELWIJK

De staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap en de minister van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer zijn bevoegd om gezamenlijk beschermde stads- en dorpsgezichten aan te wijzen. Het rechtsgevolg van de aanwijzing is dat de gemeenteraad ter bescherming van een stads- of dorpsgezicht een bestemmingsplan, als bedoeld in de Wet op de Ruimtelijke Ordening, vast moet stellen. In die zin kan de aanwijzing tevens een stimulans betekenen voor een te voeren ruimtelijk kwaliteitsbeleid.

In totaal zijn er in Nederland meer dan 300 beschermde stads- en dorpsgezichten met een geschiedenis die teruggaat tot vóór het jaar 1850. In het kader van het Monumenten Inventarisatie Project is ook de stedenbouw uit de periode 1850-1940 landelijk geïnventariseerd. Het besluit tot aanwijzing van Patrimoniumbuurt-Vogelwijk te Arnhem als beschermd stadsgezicht vloeit voort uit deze inventarisatie.

INLEIDING *(kaart 1)*

Het beschermd gebied Patrimoniumbuurt-Vogelwijk ligt ten noordoosten van het stadscentrum, op het sterk hellende terrein tussen de Hommelseweg, Thomas à Kempislaan en Onder de Linden-Vijverlaan. Het gebied werd grotendeels ontwikkeld op door de gemeente aangekochte delen van het landgoed Klarenbeek, waarvan aan de overzijde van de Thomas à Kempislaan nog deels beboste restanten liggen. In de directe omgeving bevinden zich twee woonwijken, die beide eveneens beschermd stadsgezicht zijn, namelijk aan de oostzijde Mussenberg en aan de westzijde het noordelijke deel van het Sonsbeekkwartier.

Het gebied omvat de arbeiderswoningen rondom het Talmaplein (Patrimoniumbuurt), voorts de Vogelwijk, eveneens een arbeiderswijk, alsmede de terreinen en gebouwen van het voormalige Militair Hospitaal en het terrein van een voormalige Joodse begraafplaats. Binnen de grenzen van het gebied liggen ook in opdracht van particulieren gebouwde blokken beneden- en bovenwoningen met een klein aantal winkelpanden.

De buurt rondom het Talmaplein met 117 arbeiderswoningen dateert van de periode 1917-1918 en werd gebouwd in opdracht van woningstichting Patrimonium. De Vogelwijk is een woonwijk met 237 woningen, gebouwd in de jaren 1918-1921 in opdracht van woningbouwvereniging De Volkswoning. De op het heuvelachtige terrein tussen de Thomas à Kempislaan en de Vijverlaan gelegen wijken vertonen elk een sterke visuele samenhang en vormen een duidelijk van de omgeving te onderscheiden geheel.

ONTSTAAN EN ONTWIKKELING

Algemeen *(kaart 2)*

Het merendeel van de grond waarop de Patrimoniumbuurt en Vogelwijk werden gebouwd, behoorde in de vorige eeuw tot het landgoed Klarenbeek. De gemeente Arnhem kocht deze gronden op een openbare veiling in 1886, na het overlijden van jonkvrouw Françoise van Herzele, weduwe van F.C. baron van Pallandt. Langs de Hommelseweg lagen kleinere percelen van verschillende eigenaren. Al voor 1900 waren aan deze weg enkele panden gebouwd, waaronder meerdere dicht op- en aaneengebouwde woningen. Ook lag er een kleine, vermoedelijk particuliere, Israëlitische begraafplaats. De terreinen waren nauwelijks ontsloten. Behalve de Hommelseweg waren er slechts enkele paden, zoals 'Onder de Linden' en een pad ter plaatse van de huidige Vijverlaan.

Door de aankoop kon de gemeente zelf beslissen over de toekomst van deze nieuw aangekochte gronden. Een aanzienlijk deel van het terrein werd al direct bestemd voor de bouw van een nieuw militair hospitaal, dat tot dan toe was gevestigd aan de Eusebiusbuitensingel. Omstreeks 1890 was het complex gereed. Het omvatte een hospitaal, een portierswoning en een lijkenhuis. De terreinen rondom de begraafplaats en het hospitaal werden 25 jaar later benut voor de woningbouw. Aangezien in Arnhem weinig geschikte locaties beschikbaar waren voor woningbouw, moesten ook dergelijke minder rendabele, heuvelachtige terreinen uit het gemeentelijk grondbezit worden ingezet.

In mei 1916 werd het westelijke deel in erfpacht uitgegeven aan woningstichting Patrimonium. Deze stichting was in september 1914 opgericht en toegelaten als stichting in de zin van de woningwet in juni 1915. Om een goede aansluiting op de bestaande wegen mogelijk te maken, moesten aangrenzende terreinen van particulieren worden gekocht. Dit veroorzaakte een vertraging van een jaar. Door de eigenaardige ligging van het terrein - het hoogteverschil bedroeg 7,5 meter - moest veel grondwerk verzet worden, dat in de zomer van 1916 door Gemeentewerken werd uitgevoerd. De hoger gelegen terreinen ten oosten van het hospitaal werden in mei 1919 in erfpacht uitgedaan aan woningbouwvereniging De Volkswoning, die in februari 1917 was toegelaten als vereniging in de zin van de Woningwet.

Het terrein op de hoek van Onder de Linden en de J.P. Heyestraat werd omstreeks 1915 door particulieren bebouwd met beneden- en bovenwoningen. De aan het complex van Patrimonium grenzende bebouwing aan de Hommelseweg werd in de jaren twintig en dertig geheel vervangen.

Stedenbouwkundige opzet

De ontwikkeling en aanleg van het gebied zullen hebben plaatsgevonden op basis van de uitbreidingsplannen van 1904 en 1917, die nooit officieel werden goedgekeurd en vastgesteld. Verantwoordelijk voor deze plannen was ir. W.F.C. Schaap (1870-1933), directeur Gemeentewerken van 1900 tot 1920. Schaap rekende af met de formele stedenbouw van de 19^e eeuw en daarmee met de stratenplannen van zijn voorgangers, ir. I.A. Lindo (1848-1941) en ir. J.W.C. Tellegen (1859-1921), respectievelijk directeur in de perioden 1886-1890 en 1890-1900. Onder meer beïnvloed door de Oostenrijkse architect Camillo Sitte (1843-1903), maakte Schaap gebruik van korte zijtlijnen en trachtte hij lange rechte straten te vermijden.

Van het plan van 1904 is geen kaartmateriaal bewaard gebleven. Op de kaart bij het Algemeen Uitbreidingsplan van 1917 is van de stedenbouwkundige opzet van het gebied weinig zichtbaar. Globaal is aangegeven welke deelgebieden reeds bebouwd waren en welke tot de uitbreidingsplannen behoorden. De Hommelseweg behield haar functie als uitvalsweg. De Thomas à Kempislaan werd aanzienlijk verbreed en moest samen met de Huyghenslaan gaan fungeren als een 'ceintuurbaan' om de nieuwe stadsuitbreidingen.

De verdere stedenbouwkundige invulling van de woonwijken was het resultaat van intensief overleg tussen de verantwoordelijke architecten Tiemens (Patrimoniumbuurt) en Limburg (Vogelwijk) en de directeur Gemeentewerken, ir. Schaap. Belangrijke uitgangspunten waren de vele hoogtevverschillen en de aanwezigheid van begraafplaats en hospitaal.

Patrimoniumbuurt (Talmaplein e.o.) (kaart 3)

Woningstichting Patrimonium trok voor haar eerste project de Arnhemse architect H.J. Tiemens jr. aan. Tiemens zou later nog meer complexen voor Patrimonium ontwerpen.

Voor het Talmaplein e.o. geeft de in 1916 door C. de Geus gemaakte vogelvluchttekening inzicht in de opbouw van het gebied. Op de achtergrond zijn de hellingen met daarop de gebouwen van het Militair Hospitaal zichtbaar. Westwaarts daarvan werd het Talmaplein geprojecteerd, met een drietal straten die daarop uitkomen. Het plein kreeg grillige contouren, doordat de rooilijnen van de huizenblokken ten opzichte van elkaar moesten worden verschoven om ruimte te winnen voor een groter aantal woningen. Langs de voet van de heuvel waarop het hospitaal is gebouwd, werd de enigszins gebouwen Klaas Katerlaan aangelegd, die vanaf het noorden gezien geleidelijk aan naar het Talmaplein afdaalde. Daarbij kon niet worden vermeden dat het talud de oostelijke bebouwingswand halverwege onderbrak. Aan de zuidoostzijde kreeg het Talmaplein een verbinding met de J.P. Heyestraat in de vorm van de Willem Hovylaan. Deze vanaf het Talmaplein naar de J.P. Heyestraat afdalende laan kreeg eveneens een flauwe bocht. De ligging van de begraafplaats verhinderde de realisering van een geheel gesloten straatwand aan de oostzijde. Aan de J.P. Heyestraat werd gestapelde bouw ontworpen. Ook de knikken in de Willem Hovylaan en de Klaas Katerlaan kregen accenten in de vorm van een hogere bebouwing.

Vogelwijk

De Haagse architect J. Limburg was verantwoordelijk voor zowel de stedenbouwkundige opzet van Vogelwijk als voor het ontwerp van de woningen. Van het oorspronkelijke stedenbouwkundig plan is een afbeelding bewaard gebleven. De commissie voor Gemeentewerken vond het plan van Limburg zéér fraai, maar was bang dat het vanwege te hoge kosten niet verwezenlijkt zou kunnen worden. De commissie was verder van mening dat de kostbare terrassen, grote pleinen en brede straten meer pasten bij een villapark dan bij een complex arbeiderswoningen. Om de gemiddelde kosten per woning te drukken, stelde de commissie voor de woningdichtheid te vergroten.

Het plan van Limburg werd in hoofdlijnen uitgevoerd. Het huidige stratenpatroon komt geheel overeen met de plankaart. De precieze situering van de woningblokken wijkt echter op meerdere plaatsen af, vermoedelijk om in navolging van het voorstel van de commissie de woningdichtheid te kunnen verhogen. De opzet wordt gekenmerkt door een speelse verkaveling, met overal een beperkt zichtveld, als gevolg van het bochtige verloop van de straten of door de visuele afsluiting met een woningblok. De eindden van alle straten zijn nauw gehouden, waardoor enige poortwerking is ontstaan. Tussen en soms ook binnen de bouwblokken waren enkele gemeenschappelijke groenvoorzieningen ontworpen. De speelse stedenbouwkundige opzet lijkt sterk beïnvloed door de tuinstadbeweging. De opzet is sindsdien grotendeels gehandhaafd. Wel is bij de renovatie van 1981 een deel van het verkavelingsgroen opgeofferd aan nieuwe bergingen.

Bebouwing Militair Hospitaal

Omstreeks 1890 verhuisde het Militair Hospitaal van de Eusebiusbuitensingel naar het terrein aan Onder de Linden. Aanvankelijk omvatte het complex een hospitaal, een portierswoning en een lijkenhuis. De ontwerptekeningen daarvan zijn gemaakt door de genie (4^e commandement) en dateren van april 1888. Het complex werd later enkele malen uitgebreid. De toevoeging in 1939 van een vleugel met vier ziekenzalen, een onderzoekkamer en enkele andere vertrekken was het meest omvangrijk.

Bebouwing Patrimoniumbuurt

De woningbouw rondom het Talmaplein was het eerste project van woningstichting Patrimonium. Onder andere door het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog had men te kampen met allerlei moeilijkheden. De prijzen van de bouwmaterialen stegen voortdurend en de kwaliteit liet veel te wensen over. Sommige benodigde materialen waren niet of nauwelijks meer te verkrijgen, zodat men zich op allerlei manieren moest behelpen. Architect Tiemens zag zich gedwongen om diverse besparingen aan te brengen. Ook kon de oorspronkelijk gewenste gestapelde bouw niet geheel worden uitgevoerd, omdat daarvoor geen subsidie zou worden afgegeven.

Eén en ander resulteerde in woningen van een sobere architectuur, met alleen in de kopevels enig siermeetselwerk. Over de architectuur wordt wel opgemerkt dat ze verwant is aan het Engelse 'vernacular', dat destijds veel in tuinstadachtige uitbreidingen werd toegepast. De uiteindelijke aanbesteding vond plaats op 21 februari 1917. Van de 117 woningen werden er 93 als eengezinswoningen gebouwd. De overige huizen bestonden uit beneden- en bovenwoningen. Deze gestapelde bouw werd hoofdzakelijk gerealiseerd aan de J.P. Heyestraat.

Bebouwing Vogelwijk

Architect J. Limburg ontwierp voor De Volkswoning zorgvuldig gedetailleerde woningen van één bouwlaag met een markante gebroken kap, gedekt met rode pannen. De voorgevels van een deel van de woningen kregen een opmerkelijk accent door de deels buiten de gevellijn, overhoeks in de plattegrond, geplaatste toiletten. In dezelfde bouwtrant als de woningen en winkelhuizen werden een trafohuis, een werkplaats en een kantoor gebouwd. De architectuur kan omschreven worden als een eenvoudige variant van de Amsterdamse School. Al snel kwam van verschillende kanten kritiek. De architect zou zich te veel gericht hebben op het ontwerpen van in de omgeving passende woningen, die aan hoge esthetische eisen moesten voldoen en te weinig op een goede bewoonbaarheid.

Het plan werd in vier fasen gerealiseerd. De eerste 54 woningen waren gereed in april 1919. Daarop volgden eind 1919 twee complexen van respectievelijk 64 en 115 woningen. Het derde complex omvatte tevens twee winkels, een kantoor en een werkplaats. Beide laatste werden gebouwd op de meest oostelijke punt van het terrein. Het kantoor kreeg een achthoekige plattegrond en een spits dak. Aan de Leeuwerikstraat bleef aanvankelijk een klein terrein onbebouwd. De plannen voor de bebouwing werden enkele malen gewijzigd. Ir. W.F.C. Schaap ontwierp hiervoor in 1922 een blok van zes arbeiderswoningen, dat in 1923 werd gebouwd, geheel aansluitend op de ontwerpen van Limburg.

Bij de renovatie van 1981 werden sommige gevels deels nieuw opgemetseld, de voordeuren vervangen en de karakteristieke roedeverdeling in de ramen verwijderd, waardoor het oorspronkelijke aanzicht van de woningen enigszins veranderde.

Overige bebouwing

Hommelseweg

De aan de Patrimoniumbuurt grenzende bebouwing aan de Hommelseweg moest in de jaren twintig en dertig geheel plaatsmaken voor nieuwbouw. Op de hoek van de Hommelseweg en J.P. Heyestraat werden in 1926-1927 in opdracht van J. Wennekes een café met woning, winkel en drie bovenwoningen gebouwd. De architect N.P.A.M. van Hassel ontwierp het complex in drie bouwlagen in een aan de Amsterdamse School verwante architectuur. Het hoekpand kreeg een markant accent. Direct aan de noordzijde hiervan werd in 1932-1933 een complex gebouwd in dezelfde trant, eveneens naar ontwerpen van Van Hassel. Oorspronkelijk omvatte het 30 woningen, een winkel en 31 bovenwoningen. Markant zijn de ingangspartijen met hun ronde bogen. Aansluitend op dit langgerekte blok verrees op de hoek met de Klaas Katerlaan in 1934-1935 een winkelhuis met één benedenwoning, vier bovenwoningen en - achter de winkel - een bakkerij. Dit laatste blok met op de hoek een opvallende, afgeronde gevel, werd ontworpen door de bouwkundige W.G. Lamers.

Hoek J.P. Heyestraat / Onder de Linden

Het terrein op de hoek van de J.P. Heyestraat en Onder de Linden was in particuliere handen. Omstreeks 1915 werd het bebouwd met blokken beneden- en bovenwoningen. De kleine voortuinen bij de woningen werden door middel van ijzere hekwerken van het trottoir gescheiden.

HUDIG RUIMTELIJK KARAKTER

Algemeen (*kaart 4*)

De Patrimoniumbuurt-Vogelwijk is een gebied met een meervoudige vorm. Aan de westzijde wordt het gebied begrensd door de Hommelseweg. De bebouwing, in de trant van de Amsterdamse School, vormt hier een gesloten, lichtgebogen straatwand. Voor het wat smalle profiel van de Hommelseweg zijn de woon-winkelpanden met drie bouwlagen betrekkelijk hoog, maar ze vormen een goede tegenhanger voor de bebouwing aan de overkant van de straat.

Aan de noordzijde vormt de Thomas à Kempislaan de begrenzing. Deze laan, onderdeel van een als 'ceintuurbaan' bedoelde route, heeft hier grotendeels het karakter van een holle weg, omdat aan beide zijden de aangrenzende terreinen hoger zijn gelegen. Dit deel van de laan is bestraat met klinkers en heeft aan beide zijden een beplanting met een enkele rij bomen. Alleen de woningen in het laagst gelegen deel van de Vogelwijk grenzen direct aan de Thomas à Kempislaan. Meer oostelijk staan de woningen aan de Lijsterstraat, die vanwege de terreingesteldheid hogerop moest worden aangelegd.

De oostelijke begrenzing wordt gevormd door de Zwaluwstraat, die een opmerkelijke knik vertoont. Het aangrenzende terrein van een scholengemeenschap is aanmerkelijk lager gelegen. Hoog opgaande kastanjabomen zorgen voor een minder abrupte overgang.

Aan de zuidzijde wordt het gebied begrensd door de van een boombeplanting voorzien J.P. Heyestraat, Onder de Linden, de Klarenbeekstraat en de Vijverlaan. Over de open groenstrook tussen de Klarenbeekstraat en de Vijverlaan heeft men fraai zicht op de hoger gelegen Vogelwijk. Op deze in zuidelijke richting sterk afhellende strook is een kleine speelplaats aangelegd en staan enkele bomen. De bebouwing aan de J.P. Heyestraat en op de hoek met Onder de Linden is hoger opgetrokken en vormt een goede tegenhanger van de gestapelde woningbouw van woningbouwvereniging Volkshuisvesting aan de overkant van de straat.

Voormalig Militair Hospitaal

Het sterk in noordoostelijke richting stijgende terrein met daarop de gebouwen van het voormalige Militair Hospitaal ligt tussen de Patrimoniumbuurt en de Vogelwijk. Het terrein is geheel omheind met aan de straatzijde monumentaal hekwerk. De hoofdtoegang met een poortgebouw en enkele dienstwoningen bevindt zich aan Onder de Linden. Centraal op het terrein, aan een voorplein, staat het hoofdgebouw van het voormalige hospitaal, uitgevoerd in eclectische stijl. Het complex heeft al genuïme tijd zijn oorspronkelijke functie verloren. Het centrale deel van het hospitaal, de portierswoning en de dienstwoningen zijn herbested als woningen. De overige bebouwing is verdwenen en rond het centrale gebouw zijn nieuwe woningen gesitueerd. Het terrein is heringedeeld maar nog goed als eenheid herkenbaar, doordat ook het toegangshek en de omheining zijn gehandhaafd.

Patrimoniumbuurt

Centraal in de Patrimoniumbuurt ligt het Talmaplein, waarop een drietal straten uitkomt. Het langgerekte plein heeft grillige contouren, doordat de rooilijnen van de huizenblokken ten opzichte van elkaar zijn verschoven. De zichtlijnen zijn kort door de hoogteverschillen en de gebogen straten. De enigszins gebogen Klaas Katerlaan loopt langs de voet van de heuvel, waarop het hospitaal is gebouwd en daalt vanaf het noorden gezien geleidelijk aan af naar het Talmaplein. De bebouwingswand wordt halverwege onderbroken door het talud, dat hier tot aan de straat doorloopt. De Willem Hovylaan daalt vanaf het Talmaplein naar de J.P. Heyestraat en vertoont eveneens een flauwe bocht. De bebouwing van de oostelijke straatwand wordt onderbroken door het terrein van de voormalige Israëlitische begraafplaats, die omstreeks 1980 werd geruimd, waarna op het terrein een speelplaats werd aangelegd. Het merendeel van de bebouwing bestaat uit eenvoudig vormgegeven eengezinswoningen van één bouwlaag met kap, in rijen van uiteenlopende lengte. Variaties in de architectuur van de eindwoningen of juist de middenpartijen verlevendigen het aanzicht van de meeste woningblokken.

Aan de J.P. Heyestraat staat gestapelde bouw, terwijl ook de knikken in de straatwanden van de Willem Hovylaan en de Klaas Katerlaan worden gecentueerd door hogere bebouwing. De woningen op de hoeken van de Willem Hovylaan met de J.P. Heyestraat en het Talmaplein kregen een rijkere vormgeving en markeren het begin en einde van deze laan. De beneden- en bovenwoningen op de hoeken met de J.P. Heyestraat hebben twee bouwlagen en een hoge zolderverdieping. Opvallend in de Willem Hovylaan en de Klaas Katerlaan zijn de verspringende goothoogten. Achter de woningen die grenzen aan het terrein van het voormalige hospitaal zijn in de helling keermuren gebouwd.

De oorspronkelijke eenheid in de inrichting van de openbare ruimte is enigszins verstoord door de aanleg van parkeervakken, perken en vooral ook door het onderbreken van de oorspronkelijke klinkerbestrating met tot verkeersdrempels verhoogde straatdelen, die zijn voorzien van een moderne klinkerbestrating.

Vogelwijk

De Vogelwijk is ook tegenwoordig nog goed herkenbaar als een ruimtelijke eenheid. Dit is mede een gevolg van de ietwat geïsoleerde ligging op de Musenberg, waarvan de aangrenzende hellingen aan de oost-, noord- en westzijde dichtbegroeid zijn. Vanaf de Dalweg heeft men goed zicht op de hooggelegen wijk.

Door de hoogteverschillen en de stedenbouwkundige opzet is een hoge mate van intimiteit ontstaan. De zichtlijnen zijn kort door de toepassing van gebogen straten, vernauwingen en verbredingen, en de visuele afsluiting met bouwblokken. De straten zijn momenteel op verschillende wijzen verhard. Naast oude en moderne klinkerbestrating komt ook asfalt voor. De hoogteverschillen zijn overbrugd met behulp van trappen en keermuren. Ook dankzij de consequent doorgevoerde architectuur vertoont de wijk een sterke visuele samenhang. De woningen, winkels alsmede de trafo, de werkplaats en het kantoor zijn in één en dezelfde architectuur opgetrokken. Sterk medebepalend voor het aanzicht van de wijk zijn de markante - met rode pannen gedekte - gebroken kappen.

De Vogelwijk heeft op het eerste gezicht een dichtbebouwd karakter. Toch hebben de meeste woningen een achtertuin en een kleine voortuin. Een deel van de woningen staat direct aan de straat. Van het openbare groen resteren het plantsoen tussen de Leeuwerkstraat en Zwaluwstraat en het plantsoen omsloten door de woningblokken aan de Vijverlaan, Onder de Linden, de Duivenstraat en de Valkstraat. De eerstgenoemde groenstrook wordt vooral gekenmerkt door enkele hoge bomen, enkele speeltoestellen en trappen die het grote hoogteverschil overbruggen. Het andere terrein is een met gras afgezet gazon met bomen en struiken. Voorts zijn bij de renovatie her en der delen van de achterterreinen opgeofferd aan de bouw van bergingen.

BEGRENZING

Aan de noordzijde van het gebied wordt de grens gevormd door de Thomas à Kempislaan. De grens ligt aan de noordzijde van de laan, die van belang is vanwege de oorspronkelijke klinkerbestrating en de beplanting. De Zwaluwstraat vormt de begrenzing aan de noordoostzijde. De beplanting met (oude) kastanjebomen is van belang voor een goede afscheiding van het aangrenzende terrein van de scholengemeenschap. De grens ligt dan ook aan de noordoostzijde van de Zwaluwstraat.

Aan de zuidzijde wordt de grens gevormd door de Vijverlaan, de Klarenbeekstraat, Onder de Linden en de J.P. Heyestraat. De grens ligt steeds aan de zuidzijde van deze straten. Voor het aanzicht van de wijk en de straten is ook de bestaande beplanting van belang. De langwerpige, sterk hellende, driehoekige groenstrook tussen de Vijverlaan en Klarenbeekstraat is van groot belang voor de beleving van de fraaië, hogere ligging van de Vogelwijk.

Aan de westzijde wordt het gebied begrensd door de Hommelseweg; de grens ligt hier langs de oostzijde van de straat.

De exacte begrenzing is weergegeven op de bijgevoegde begrenzingskaart, MSP/16/01.

NADERE TYPERING VAN TE BESCHERMEN WAARDEN

De stedenbouwkundige opzet van het gehele gebied is beschermenswaardig. De concepten die aan de uitbreidingsplannen ten grondslag hebben gelegen, zijn nog duidelijk te herkennen. Dit geldt vooral ook voor de in dit gebied gelegen Patrimoniumbuurt en Vogelwijk, die goed herkenbaar zijn als afzonderlijk ontworpen arbeiderswijken uit het tweede en derde decennium van de 20^e eeuw. De wijken vormen elk een sterk samenhangend geheel.

- Met betrekking tot de stedenbouwkundige hoofdstructuur zijn van belang:
- het stratenpatroon, met vooral lichtgebogen, relatief korte straten en daardoor korte zichtlijnen;
 - de visuele beëindiging van diverse straten met woonblokken;
 - de hoogteverschillen, de min of meer terrasgewijze opbouw van het gebied met de daarbij horende taluds, gemetselde keermuren en trappen.

Verder zijn met betrekking tot het bebouwingsbeeld van belang:

- het type bebouwing: overwegend in blokken van verschillende lengte aaneen gebouwde woningen van één of twee bouwlagen met kap, waarvan de eindwoningen en/of de middenpartijen extra accenten kregen in hoogte, vorm en detaillering;
- de eenheid in vormgeving, detaillering en materiaalgebruik binnen de afzonderlijke complexen.

Met betrekking tot de groenstructuur zijn van belang:

- het groene karakter van de hellingen rondom de Vogelwijk;
- de plantsoenen aan de Leeuwenikstraat en op het binnenterrein achter de woningen aan de Duivenstraat, de Valkstraat, de Vijverlaan en Onder de Linden;
- de wegbepanting, in het bijzonder van de Thomas à Kempislaan, de Zwaluwstraat, de J.P. Heyestraat, Onder de Linden en de Vijverlaan.

Met betrekking tot het voormalige Militair Hospitaal zijn van belang:

- de situering van de bebouwing op het terrein: het poortgebouw en de dienstwoningen nabij de hoofdtoegang en het hoofdgebouw meer noordwaarts aan een voorplein;
- het open karakter van het voorplein;
- het monumentale hekwerk dat het terrein scheidt van de eromheen gelegen straten.

WAARDERING

Het gebied Patrimoniumbuurt-Vogelwijk is van hoge *stedenbouwkundige waarde* op grond van de hoogwaardige ruimtelijke en esthetische kwaliteit, mede tot stand gekomen op basis van herkenbare stedenbouwkundige concepten en de afstemming daarvan op de in het gebied aanwezige hoogteverschillen. De Patrimoniumbuurt en Vogelwijk zijn belangrijke onderdelen van de stadsuitbreidingsplannen in Arnhem-Noord uit de periode 1900-1940 op basis van de een sterke samenhang, ontstaan door de gekozen opzet, de op elkaar afgestemde stedenbouw en architectuur en de eenheid in architectuur.

Het gebied is van *situationele waarde* wegens de wijze waarop de bebouwing aan straten en pleinen en op overige markante plekken is gesitueerd, mede in relatie tot de aanwezige hoogteverschillen.

Het gebied is voorts van belang wegens de *gaafheid* van de oorspronkelijke stedenbouwkundige opzet en de *gaafheid* van de hoofdvormen van de bebouwing. Alle bebouwing uit de ontstaansperiode is nog aanwezig en er zijn sindsdien geen grootschalige nieuwe elementen toegevoegd.

RECHTSGEVOLG VAN DE AANWIJZING

Ter effectivering van de aanwijzing van een beschermd stads- of dorpsgezicht moet ingevolge artikel 36 van de Monumentenwet 1988 een bestemmingsplan worden opgesteld. De toelichting op de aanwijzing kan daarbij voor wat het beschermingsbelang betreft als uitgangspunt dienen. Doel van de aanwijzing is de karakteristieke, met de historische ontwikkeling samenhangende structuur en ruimtelijke kwaliteit van het gebied te onderkennen als zwaarwegend belang bij de toekomstige ontwikkelingen binnen het gebied. De aanwijzing beoogt op die wijze een basis te bieden voor een ruimtelijke ontwikkeling, die inspeelt op de aanwezige kwaliteiten, daarvan gebruikmaakt en daarop voortbouwt.

In het aanwijzingsbesluit is bepaald in welke mate de vigerende bestemmingsplannen aan het beschermingsvereiste voldoen.

BRONNEN

- W. Knap en G.F.C. Vergouwe, *Arnhem 1233-1933*, Arnhem 1933.
- W. Lavooij, *Twee eeuwen Bouwen aan Arnhem; de stedenbouwkundige ontwikkeling van de stad*, Zutphen 1990.
- W. Lavooij, *Geboond in Arnhem; jongere bouwkunst vanaf 1840*, Zutphen 1990.
- R.P.M. Rhoen, *Klarenbeek in de wandeling; Arnhem's eerste stadspark 1886-1986*, Gemeentearchief Arnhem, 1986.
- J.Th.W. Willemsen, *De Volkshuisvesting in Arnhem 1829-1925*. Bijdragen tot de geschiedenis van Arnhem, deel 3. Gemeentearchief Arnhem, Arnhem 1969.
- *75 jaar Vogelhijck in vogelvlucht*, Arnhem, 1994.
- Gemeentearchief Arnhem, Secretariearchief 1917-1924.

Kaarten

1. Oriëntatiekaart, RDMZ 2004.
2. Situatiekaart van de plannen van uitbreiding; gemeente Arnhem 1918.
Bron: Gelders Archief, Arnhem.
3. Vogelvluchttekening van de Patrimoniumbuurt, 1916. In: W. Lavooij, *Geboond in Arnhem; jongere bouwkunst vanaf 1840*, Zutphen 1990.
4. Reliëf en bebouwingsstructuur, RDMZ 2004.

COLOFON

Uitgave: Rijksdienst voor de Monumentenzorg, Zeist 2004

Onderzoek en tekst:
Gelders Genootschap

Begrenzingskaart: RDMZ, drs. B.A.R.T. Broex
Foto omslag: Gelders Genootschap
Redactie: RDMZ, drs. E.B. Manuel

PRODUCTIE

RDMZ/Drukkerij Kerckebosch bv, Zeist

BIJLAGEN

1. Oriëntatiekaart.
2. Situatiekaart van de plannen van uitbreiding, gemeente Arnhem 1918.
3. Vogelvluchttekening van de Patrimoniumbuurt, 1916.
4. Reliëf en bebouwingsstructuur.

Oriëntatiekaart Patrimoniumbuurt-Vogelwijk

Legenda

- grens beschermd stadsgezicht Patrimoniumbuurt-Vogelwijk
- grenzen overige beschermde stadsgeichten

Topografie

- bebouwing
- weide
- bos
- overig terrein
- waterloop
- autosnelweg
- hoofdweg
- regionale verbindingsweg
- weg / fietspad

Topografie © Topografische
Dienst Kadaster
Emmen, 2001

© RDMZ,
RIV/BB
19 oktober 2004

RIJKSDIENST VOOR DE MONUMENTENZORG

Kaart 1 Oriëntatiekaart

Kaart 2 Situatiekaart van de plannen van uitbreiding gemeente Arnhem 1918

